

УДК [378.14:741/744] (09) «19»

Т. В. Паньок

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВИЩА ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА»

© Паньок Т. В., 2016

<http://orcid.org/0000-0003-4026-4724>

У статті на основі аналізу історико-наукової та інформаційно-словникової бази розглянуто суть поняття «вища художньо-педагогічна освіта». Визначено різні підходи в науково-педагогічній літературі до його трактування. Розкрито категоріально-понятійний апарат проблеми «вища художньо-педагогічна освіта», а саме: «мистецька освіта», «художня освіта», «художня школа», «художньо-естетичне виховання», «освіта» та «педагогічний».

Схарактеризовано дефініцію «вища художньо-педагогічна освіта» як систему підготовки у вищих навчальних закладах фахівців із образотворчого мистецтва для навчальних закладів усіх типів, які здійснюють педагогічну і самостійну художню діяльність. Доведено, що «вища художньо-педагогічна освіта» є найважливішим засобом розвитку й формування цілісності особистості, її творчої індивідуальності, інтелектуальності й емоційного багатства.

Ключові слова: вища художньо-педагогічна освіта, історія педагогіки, мистецька освіта, педагогіка, термінологія, художньо-естетичне виховання, художня школа.

Панек Т. В. Суть понятия «высшее художественно-педагогическое образование».

В статье на основе анализа историко-научной и информационно-словарной базы рассмотрены суть понятия «высшее художественно-педагогическое образование». Определены различные подходы в научно-педагогической литературе к его трактовке. Раскрыт категориально-понятийный аппарат проблемы «высшее художественно-педагогическое образование», а именно: «художественное образование», «художественная школа», «художественно-эстетическое воспитание», «образование» и «педагогический».

В статье дефиницию «высшее художественно-педагогическое образование» подано как систему подготовки в высших учебных заведениях специалистов по изобразительному искусству для учебных заведений всех типов, осуществляющих педагогическую и самостоятельную художественную деятельность. Доказано, что «высшее художественно-педагогическое образование» является важнейшим средством развития и формирования

целостности личности, ее творческой индивидуальности, интеллектуальности и эмоционального богатства.

Ключевые слова: высшее художественно-педагогическое образование, история педагогики, художественное образование, педагогика, терминология, художественно-эстетическое воспитание, художественная школа.

Panyok T. V. Essence of the concept of «the highest art-pedagogical education».

Social and economic transformation in Ukraine, modern processes of integration, innovative development in the field of education influenced on the formation of the modern education system and contribute to the increasing of demand for scientifically-authentic information about the development of the educational sector. Analysis of terminology term «higher art-pedagogical education» firstly indicates the different approaches to scientific and educational literature to its interpretation and about uncertainty categorial-conceptual apparatus as a whole; secondly, shows the presence in modern scientific studies erroneous terminology applications to determine specific definitions.

Therefore, the goal of giving article raising the definition, concretization and introduction to the scientific usage the terminology definition «higher art-pedagogical education» based on analysis of historical-scientific informative-dictionary base. To avoid terminological confusion, this article describes the categorial-conceptual apparatus of the synonyms to the term «higher art-pedagogical education», namely «art education», «art school», «artistic-aesthetic education», «education» and «pedagogical»

The research found that the term «higher art-pedagogical education» means the system of training, in higher education institutions, of specialists from the fine arts for educational institutions of all types, performing educational or individual artistic activities or combine them. In the course of professional training every person acquires special knowledge and skills in the field of fine arts and pedagogy, allowing themselves to engage in creative work, research and pedagogical activities.

The study of scientific literature allows pull out that higher art-pedagogical education implements several functions: educational, cultural, developmental, national education of the individuality, social and aesthetic.

The study found that the basic concept of art-pedagogical education, such as consistency, reflection, vizuality, spatiality, clarity, and emotional perception helps to develop cognitive activity, spirituality, thus creating conditions for the development of the whole person.

Key words: higher art-pedagogical education, history of pedagogy, art education, terminology, artistic-aesthetic education, art school.

Вступ. Соціально-економічні трансформації в Україні, інтеграційні, інформатизаційні, інноваційні процеси у педагогічній сфері впливають на формування сучасної системи освіти і сприяють зростанню попиту на науково-

достовірну інформацію про розвиток освітньої галузі. Проведений аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про активне зацікавлення науковців проблемами художньо-педагогічної освіти. Проте чіткого визначення дефініції «вища художньо-педагогічна освіта» досі не існує. Невпорядкованість понятійно-термінологічного апарату часом призводить до плутанини в науковій літературі. З метою уточнення й конкретизації категоріально-понятійного апарату дослідження вважаємо за доцільне здійснити аналіз основних понять, які чітко й цілісно відображають еволюцію процесу розвитку вищої художньо-педагогічної освіти у XX столітті.

Метою статті є розкриття сутності поняття «вища художньо-педагогічна освіта».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженні було проаналізовано наукові публікації педагогів, мистецтвознавців: Н. Авер'янової, Є. Антоновича, О. Волинської, О. Заславської, А. Кагановича, В. Лугового, О. Отич, О. Рудницької, І. Шкелебей, Р. Шмагало щодо визначення окремих дефініцій проблеми та ролі мистецької освіти в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. На різних історичних етапах під терміном «художньо-педагогічна освіта» мали на увазі викладання мистецьких дисциплін (музика, танці, образотворче мистецтво тощо — в 1920—1930-х роках), а також дисциплін суто образотворчих (після 1960-го року). Аналіз довідкової літератури [3, 5, 6, 9] свідчить, що до *художньої реформи 1934 року термін «художня освіта» означав як надання освітніми закладами кваліфікації художника, так і підготовку педагога для роботи в навчальних закладах різних рівнів.*

Однак, перегляд інформаційно-словникової бази не дає визначення щодо розуміння суті поняття «вища художньо-педагогічна освіта». Натомість трапляються близькі до нього терміни «мистецька освіта», «художня освіта», «художня школа», «художньо-естетичний розвиток» або «художньо-естетичне виховання» тощо. З'ясування і визначення суті досліджуваної проблеми, вимагало розгляду основних понять «*мистецька освіта*», «*художня освіта*», «*художня школа*», «художньо-естетичне виховання». Так, О. Волинська стверджує, що «мистецька освіта» — це фахове навчання з різних видів образотворчого мистецтва й допоміжних наук (у тому числі теорії та історії мистецтв) [4, с. 205], що призводить до термінологічної плутанини: адже термін

«мистецький» слід розуміти значно ширше, ніж вузькофаховий «образотворчий». До мистецької освіти можна віднести як музичне мистецтво, так і театральне, кінематографічне тощо.

Під «мистецькою освітою», як свідчить аналіз науково-педагогічної літератури, розуміють: а) складову системи освіти, процес навчання, виховання, самовиховання особистості засобами різних видів мистецтв (музики, образотворчого мистецтва, архітектури, дизайну тощо);

б) мережу навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців у галузі видів мистецтва та закладів загального художньо-естетичного виховання, а також комплекс дисциплін художньо-естетичного профілю [6, с. 504].

Мистецька освіта згідно концепції О. Рудницької охоплює передачу специфічних та професійних знань та їх опанування в царині мистецтва, а також зв'язок набутих знань, необхідних для фахової діяльності, із загальною освітою як процесом удосконалення особистості, досягнення цією особистістю соціальної зрілості, індивідуального зростання, духовного розвитку [13, с. 3].

Розглядаючи мистецьку освіту в контексті загальних проблем системи освіти, В. Луговий зазначає: «Якщо під освітою... слід розуміти процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, ...тоді одразу виявляється обмеженість такого поняття для опису... *художньої... освіти, де знання та уміння з навичками важливі і необхідні, але недостатні. Більше того, знання тут не головні, а допоміжні, в основі ж не пізнання, а творення, продукування й освоєння художніх образів, тобто художня творчість*» [8, с. 156].

Не можна не погодитися з таким трактуванням цієї дефініції, тим паче що *для художньо-педагогічної освіти характерне освоєння спеціальних знань, умінь та навичок у галузі образотворчого мистецтва та педагогіки, результатом якого є підготовка кваліфікованих художників та художників-педагогів, які здатні самотійно займатися творчістю, науковою та педагогічною діяльністю.*

Аналіз наукової та словникової джерельної бази доводить, що термін «художня освіта» є спорідненим із терміном «мистецька освіта», але він не є тотожним. Утім, «Енциклопедія освіти» визначає його як різновид терміну «мистецька освіта» [6, с. 984]. Таке формулювання слід визнати вузьким і таким, що не розкриває базове поняття термінологічної суті «художня освіта».

Більш повно з'ясувати особливості терміна «художня освіта» допоможе визначення поняття «художній», що має цілу низку значень:

- 1) такий що пов'язаний з мистецтвом, із діяльністю в галузі мистецтва;
- 2) який стосується сприйняття явищ мистецтва або їх створення, втілення, передавання; який викликається сприйняттям творів мистецтва або процесом творчості [3, с. 156];
- 3) який відповідає вимогам мистецтва, естетичного смаку; естетичний, красивий [10, с. 870].

Процес навчання в галузі мистецтва та опанування й присвоєння людиною художніх цінностей і мистецьких традицій свого народу називається «художньою освітою» і розглядається вченими-педагогами як найважливіший засіб розвитку й формування цілісності особистості, її духовності, творчої індивідуальності, інтелектуальності й емоційного багатства. Так, Є. Антонович під художньою освітою розуміє сукупність знань, умінь і навичок, що здобуваються особистістю у сфері мистецтва та художньої творчості у процесі навчання [2, с. 3—10].

Тож художня освіта — це сукупність знань, умінь і навичок у сфері образотворчого мистецтва, що допомагають особистості опановувати й продукувати художню творчість. Художню освіту здобувають у спеціалізованих закладах — художній школі, училищі, ВНЗ.

Під терміном «художня школа» в педагогічній літературі розуміють: 1) мистецьке явище, яке характеризується ідейною єдністю митців, приналежністю до певного художнього стилю, епохи, країни тощо;

2) навчальний заклад, який виступає ланкою в єдиній системі художньої освіти.

Набуття художньої освіти в художній школі забезпечує особистості художньо-естетичний розвиток.

Провідним поняттям «художньо-естетичного розвитку» є закономірні зміни художніх здібностей особистості, що виражені в їх кількісній, якісній та структурній перетвореннях [13, с. 268]. О. Отич трактує «художньо-естетичний розвиток» як естетичний розвиток особистості у процесі залучення її до різноманітних видів художньої діяльності і творчості. Цей термін, за її висловом «може розумітися як у широкому смислі (наведеному вище), так і у

вузькому, що передбачає розвиток образотворчих здібностей і художньої культури особистості» [11, с. 52].

Як бачимо, поняттєво-категоріальний апарат проблеми «художньо-педагогічна освіта» доволі строкатий і не відбиває головної суті досліджуваної проблеми.

Аналізуючи дефініцію «вища художньо-педагогічна освіта», не можна залишити поза увагою й такі терміни як «*освіта*» і «*педагогічна освіта*».

Виходячи з того, що в педагогіці категорія «*освіта*» розглядається як процес пізнання та результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, за якого вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання [7, с. 234], зміст поняття «вища художньо-педагогічна освіта» спрямований на уточнення загального пізнання.

Педагогічна думка розрізняє два значення поняття «освіта»: навчати (education) — процес передачі знань та формувати (formation) — процес становлення, внутрішнього упорядкування свідомості.

«Освіта» як філософська категорія означає формування духовного образу людини, її виховання й самовиховання, орієнтовані на соціально важливі цінності. Під освітою розуміють систематичний процес засвоєння знань, навичок, навчання [14, с. 696,]. У процесі освіти людина опановує соціально значущий досвід людства шляхом отримання знань, умінь навичок. У цьому сенсі С. Гончаренко трактує поняття освіта у такий спосіб: «... це духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. При цьому на перше місце ставиться не обсяг знань, а їх поєднання з особистісними якостями, уміння самотійно розпоряджатися своїми знаннями» [5, с. 241].

Отже, «*освіта*» — це система, яка забезпечує оволодіння певною сумою загальних і специфічних, академічних і вузькопрофесійних знань.

У ході дослідження встановлено, що «*вища освіта*» трактується науковцями як рівень знань, що набуваються у ВНЗ на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої кваліфікації в різних галузях народного господарства, науки і культури. У процесі вищої освіти студент набуває можливості здобути окрім спеціальної, ще й педагогічну освіту.

У науковій літературі термін *«педагогіка»* трактується як наука про навчання, освіту та виховання людей відповідно до потреб соціально-економічного розвитку суспільства. «Педагогіка» об'єднує, інтегрує, синтезує дані всіх природничих і соціальних наук, пов'язаних із формуванням людини. Термін «педагогіка» вживається в кількох значеннях: 1) у розумінні педагогічної науки; 2) у понятті мистецтва, що прирівнюється до практики; 3) як система діяльності, що проектується в навчальних матеріалах, методиках, рекомендаціях; 4) як початковий курс, який вивчається в педагогічних університетах [6, с. 646].

Аналіз словників свідчить, що термін *«педагогічна освіта»* трактується як система підготовки спеціалістів дошкільної, початкової та середньої освіти. У широкому контексті під цим терміном розуміють професійну підготовку всіх осіб, причетних до навчання і виховання молодого покоління [6, с. 646]. «Педагогічна освіта» є системою підготовки науково-педагогічних кадрів (учителів, вихователів тощо) для загальноосвітньої школи та інших навчально-виховних закладів у університетах, інститутах, училищах.

Отже, суть терміна *«вища художньо-педагогічна освіта»* розкривається через систему дефінітивних категорій, що мають певну функціональну не визначеність. Виходячи з досліджуваного матеріалу, робимо висновок, що термін *«вища художньо-педагогічна освіта»* ми розуміємо як систему підготовки у вищих навчальних закладах фахівців із образотворчого мистецтва для навчальних закладів усіх типів, які здійснюють педагогічну чи самотійну художню діяльність або їх поєднують.

У процесі опанування вищою художньо-педагогічною освітою фахівець набуває систематичних знань, умінь і навичок у галузі образотворчого мистецтва як педагог і як художник.

Таким чином, можна підсумувати: 1) *вища художньо-педагогічна освіта* є складовою вищої мистецької та педагогічної освіти і надає систематичні знання, формує вміння та навички в галузі образотворчого мистецтва та педагогіки для здійснення художньої творчості і ретранслює художньо-культурні та образотворчі національні цінності в педагогічній діяльності;

2) *вища художньо-педагогічна освіта* сприяє формуванню духовного світу людини, естетичного смаку, почуття міри, вміння самотійно мислити й цінувати прекрасне;

3) вища художньо-педагогічна освіта забезпечує особистісно-орієнтовну діяльність художників-педагогів (педагогічне цілепокладання) у вищих навчальних закладах, які передають свою майстерність, знання, техніку, світогляд та допомагають студентам осмислити художні образи й почати самостійний творчий шлях;

4) вища художньо-педагогічна освіта визначає закономірності художньо-мистецької діяльності, її правила, норми, принципи і розглядає художньо-педагогічний процес як невід'ємну частину історико-культурного процесу.

Отже, вища художньо-педагогічна освіта реалізує функції: освітню, культурно-розвивальну, національного виховання особистості, соціальну, естетичну.

Освітня функція передбачає засвоєння студентом образотворчих та педагогічних знань у процесі його становлення як суб'єкта художньо-педагогічної діяльності, що включає розвиток художніх та загальнотворчих здібностей, образне мислення, здатність ретрансляції спадковості художніх традицій. Вища художньо-педагогічна освіта забезпечує особистість знаннями, вміннями і компетентностями, що необхідні для успішної практичної діяльності в художньо-освітній сфері.

Культурно-розвивальна функція художньо-педагогічної освіти полягає в опануванні поколіннями образотворчої спадщини як світового, так і національного значення, відтворення та розвиток особистої культури, виховання художнього смаку, образного мислення.

Функція національного виховання реалізується під час формування в особистості цінності української патріотичної ідеї, яка ґрунтується на прикладах образотворчої і культурної спадщини, національного образу світу, самоідентифікації, національної самосвідомості, на розумінні особистістю важливості соціально-історичної активності образотворчого мистецтва в контексті націєтворення, на чому наголошували М. Бойчук, М. Бровко, К. Гомолач, О. Семашко та ін.

Естетична функція художньо-педагогічної освіти виявляється під час формування в особистості художніх ідей, образів, смаків, ціннісних орієнтирів; вивченні світоглядних настанов, ідеалів, культурних зрізів. Естетична функція

художньо-педагогічної освіти допомагає особистості відчутти все багатство предметно-чуттєвого світу, його внутрішню гармонію.

Соціальна функція художньо-педагогічної освіти містить можливості впливу на соціальну структуру, її мобільність, посилює процес гармонізації та вдосконалення людських якостей, формування громадянина, стимулює усвідомлення людиною своїх потенційних можливостей. Це, у свою чергу, відіграє значну роль в оволодінні системою мотиваційно-ціннісних та емоційних відносин між людьми. Вища художньо-педагогічна освіта репрезентує ціннісно-сенсовий вимір буття суспільства, поєднуючи художньо-естетичні й національні цінності. В ній закодований культурний, етнографічний, морально-етичний і суспільно-політичний матеріал, вона унаочнює історичне буття свого народу. Художньо-педагогічна освіта здатна відобразити духовні зв'язки людини з нацією, поєднати її ланцюгом духовної єдності з майбутніми поколіннями [1, с. 22—23].

Виходячи з цього, вища художньо-педагогічна освіта унаочнено фіксує буття людини в різних просторових та часових межах і веде опосередкований процес накопичення, закріплення й трансляції найважливіших наукових, художніх та національних знань.

У ході дослідження встановлено, що проблема вищої художньо-педагогічної освіти охоплює декілька аспектів її вирішення: *змістовий* (образотворча і педагогічна спрямованість навчального матеріалу через плани, програми, підручники, посібники), *процесуальний* (розробка і використання ефективних методів та форм засвоєння студентами навчального матеріалу) та *діяльнісний* (практична діяльність викладача з навчання і виховання особистості за допомогою принципів і методів образотворчого мистецтва). Оптимальне поєднання цих аспектів забезпечується теоретичною та методичною розробкою художньо-педагогічних основ системи вищої освіти: поєднання мети, завдань вищої художньо-педагогічної освіти, змісту навчального матеріалу, професійних умов для викладання та набуття студентами знань.

Основоположні поняття художньо-педагогічної освіти, такі як системність, зображальність, візуальність, просторовість, наочність, а також емоційно-ціннісне сприйняття допомагають розвивати пізнавальну діяльність, духовність, створюючи у такий спосіб передумови для розвитку цілісної особистості. Наочність у художньо-педагогічній освіті відіграє неабияку роль і

сприяє, передусім, художньо-образному засвоєнню світу. Ті символічно-знакові відомості, що закладені в ній про довкілля, виражені в образній формі і переломлені крізь призму творчого «Я» художника, впливають на чуттєву сферу людини, розширюючи її життєвий світогляд, й активізують духовний потенціал особистості. Процес оволодіння художньо-педагогічною освітою «відбувається на аналітичному вивченні процесів і технік, мистецької майстерності й умілості в різних її фахових та виробничих формах поряд із ретельним вивченням відповідних технологій, художніх форм та формально-технічних елементів» [15, с. 35].

Теоретичні основи художньо-педагогічної освіти інтегрують усі види гуманітарних знань (культурологічні, педагогічні, психологічні, мистецтвознавчі, філософські тощо), проте кожен історичний період диктує свої пріоритети в системі освіти і ціннісних орієнтацій суспільства, вирізняючи головне чи другорядне.

Саме художньо-педагогічна освіта як дієвий чинник культурно-мистецьких процесів веде до унаочнення образотворчого матеріалу і водночас збагачує особистість як чуттєвим досвідом, так і пізнавальною інформацією, що збалансовує «контекстне знання» (абстрактизацію і конкретизацію) у навчальному процесі.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок.

Аналіз поняття «вища художньо-педагогічна освіта» довів наявність, по-перше, різних підходів у науково-педагогічній літературі до його трактування, невизначеність понятійно-категоріального апарату проблеми в цілому, застосування в сучасних наукових працях помилкових термінологічних дефініцій; по-друге особливу роль вищої художньо-педагогічної освіти для розвитку творчого потенціалу особистості.

Література

1. Авер'янова Н. М. Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз). Автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.12 «Українознавство» / Авер'янова Ніна Миколаївна. — К. : Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. — 20 с.
2. Антонович Є. А. Змістовний підхід до вивчення традицій народного образотворчого мистецтва / Є. А. Антонович // Наук. записки. Серія :

Педагогічні науки / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. — 2001. — Вип. 33. — С. 3—10.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 173 с.

4. Волинська О. Традиції художньої освіти в Україні: досвід шкіл М. Раєвської-Іванової і М. Мурашка / О. Волинська // Діалог культур: Україна у світовому контексті: художня освіта : зб. наук. пр. / упор. і відп. ред. С. О. Черепанова. — Львів, 2000. — Вип. 5 — С. 205—216.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.

6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.

7. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : Навч. посіб. / А. І. Кузьмінський — К. : Знання, 2005. — 486 с.

8. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / В. І. Луговий; за ред. акад. О. Г. Мороза. — К.: МАУП, 1994. — 196 с.

9. Новий словник української мови: в 3 т. / под. ред. В. Яременко, О. Сліпушко — К.: «Аконіт», 2004. — 862 с.

10. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — 4-е изд., доп. — М. : Азбуковник, 1998. — 944 с.

11. Отич О. Художньо-естетичний розвиток майбутнього фахівця у системі професійної освіти // Актуальні аспекти модернізації художньо-педагогічної освіти : зб. наук. праць / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Полтава, 21-22 квітня 2005 року. — Полтава : ПДПУ, 2007. — С. 52—55.

12. Рудницька О. Теоретичні засади сучасної мистецької освіти / О. Рудницька // Діалог культур: Україна у світовому контексті: художня освіта : зб. наук. пр. — Львів, 2000. — Вип. 5. — С. 3—12.

13. Толковый словарь русского языка: в 4 т. Т. 4 / Под ред. проф. Д. Ушакова. — М. : ТЕРРА, 1996. — 752 с.

14. Чебикін А. Художня освіта в Україні ХХІ століття (культурологічний аспект) / А. Чебикін // Діалог культур: Україна у світовому контексті: художня освіта : зб. наук. пр. — Львів, 2000. — Вип. 5. — С. 30—39.